

Liis Meeras (Tartu Ülikool), 2009

Maailma turismigeograafia veebikurse õppematerjalid

Lühikokkuvõte

Maailma turismigeograafia veebikursuse materjalid käsitlevad Põhja-, Lõuna- ja Kesk-Ameerika, Aafrika, Aasia ja Lähis-Ida ning Austraalia ja Okeania turismigeograafilist eripära ning peamisi iseloomustavaid tegureid, sh loodust, kliimat, rahvastikku, transporti, väravlinnu, tuntumaid turismivaatamisväärsusi jm.

Märksõnad

Maailma turismigeograafiline üldiseloomustus. Ameerika, Aafrika, Aasia ja Lähis-Ida, Austraalia, Okeania turismigeograafiline iseloomustus, tähtsamad riigid, regiooni üldiseloomustus (füüsiline geograafia, rahvastik, transport, väravlinnad, tuntumad turismivaatamisväärsused jm). Maailma turismiregioonide ja tähtsamate riikide kui turismisihthohtade müügiargumendid.

Põhja-Ameerika turismigeograafia

Ameerika (Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Ameerika) nimi on pandud maadeuurija Amerigo Vespucci auks. Eraldi räägitakse veel Anglo- ja Ladina-Ameerikast. Ladina-Ameerikaks kutsutakse Kesk- ja Lõuna-Ameerikat üheskoos (ehk v.a. USA ja Kanada). Eristamise põhjuseks peetakse räägitavaid keeli – Anglo-Ameerikas ehk Põhja-Ameerikas USA-s, Kanadas ja ka Gröönimaal inglise keel ning neist lõuna pool jäävad peamiselt ladina keelel põhinevaid keeli rääkivad riigid ehk Ladina-Ameerika.

Sageli loetakse geograafiliselt Kesk-Ameerika riike Põhja-Ameerika kontinenti kuuluvateks. IATA käsitleb neid aga eraldi. Geograafilisi piire ei saa tõmmata lähtuvalt riigipiiridest ning geograafilised jooned on erinevatel regioonidel osaliselt ikka kattuvad ja sarnased.

Põhja-Ameerika koos Gröönimaaga on suuruselt kolmas kontinent maailmas (Aasia ja Aafrika järel).

Järgnevalt käsitletakse Põhja-Ameerikat nelja osana (IATA jaotus):

- Lääne mäeahelikud (*The Western Mountains*)
- Kesktasandik, sh Suur Järvistu (*The Central Plains and The Great Lakes*)
- Idakõrgustikud ja Atlandi ookeani rannik (*The Eastern Highlands and the Atlantic Coast*)
- Arktiline arhipelaag (*The Arctic Archipelago*)

Lääne mäeahelikud

Kordiljeerid on mäestik Põhja-Ameerikas, mis kulgevad Vaikse ookeani rannikul Alaskast Mehhikoni. Sinna jäävad peamised mäeahelikud on:

- Alaska mäeahelikud (Mt McKinley 6193 m)
- Lääne-Kanada Kaljumäestikud
- Kaljumäestik (The Rocky Mountains, Mt Elbert 4399 m)
- Hiiglasuur kõrbeplatoo 1000-200 m üle merepinna (Las Vegas, Salt Lake City)

Peamised jõed, mis jäävad Läänemäestikesse on Yukon (Alaska), Fraser (British Columbia), Columbia (+ Snake River) ja Colorado, mis on uuristanud ka kuulsa Suure Kanjoni (*The Great Canyon*).

Kesktasandik

See piirkond ulatub Kaljumäestikest läänes Idakõrgustikuni idas ja Hudsoni lahest põhjas Mehhiko laheni lõunas.

Peamised jõed, mis Kesktasandikule jäävad on Mackenzie, St Lawrence, Mississippi (koos Missouriiga) ning Saskatchewan-Nelson.

Sellele alale jäävad Põhja-Ameerika suuremad ja olulisemad järved. Neist suuremad on osa Suurest Järvistust (The Great Lakes, sh Ülemjärv (*Superior*), Michigan, Huron, Erie, Ontario) ning Winnipegi järv. Kesktasandiku järvede juures on ka üks Põhja-Ameerika kuulsamaid looduslikke vaatamisväärsusi Niagara juga (Erie ja Ontario vahel).

Idakõrgustik ja Atlandi ookeani rannik

Põhja-Ameerika idarannikule jääb teine kõrgem piirkond, sh Apalatši mäed. Kõrgema ala järel on idarannikul madalamad alad - Atlandi ookeani rannikumadalikud.

Peamised jõed selles piirkonnas on St Lawrence, Hudson, Delaware ja Potomac

Arktiline Arhipelaag (*The Arctic Archipelago*)

Sellesse saarestikku jääb ka Taani Kuningriigi koosseisu kuuluv Gröönimaa. Gröönimaa on maailma suurim saar. Selle pindala on ligi 2,2 miljonit km². Gröönimaa põhjapoolseim punkt, Morris Jesupi neem on maailma kõige põhjapoolseim maismaa asudes vähem kui 730 km põhjapoolusest. Gröönimaa põhjapoolseima ja lõunapoolseima punkti vahe on 2 670 km, idast läände on suurim laius 1 050 km. Rannajoone pikkuseks on 39 000 km. Kõrgeim punkt, Gunnbjørn, asub 3 733 meetrit üle merepinna. Gröönimaa pealinnaks ja ühtlasi suurimaks linnaks on Nuuk. (Eesti Välisministeerium 2009)

Saarestikku jääb hulgaliselt Kanada põhjaranniku hõredalt asustatud saari (Baffini maa, Victoria, Ellesmere), tänu millele on Kanadal maailma pikim rannajoon – üle 243 000 km.

Põhja-Ameerika kliima

Põhja-Ameerikas on mitmed kliimatüübid alates väga külmast polaar- ja lähispolaarkliimast Gröönimaal, Kanadas ja Alaska põhjaregioonides kuni sooja lähistroopilise kliimani USA lõunaregioonides.

Lähispolaarse kliima aladel on lühikesed soojad suved ja väga pikad külmad talved. Kanada lõunaregioonides ja enamuses USA-st on mõõdukas parasvöötme kliima (soe, ka kuum suvi ja põhjapoolsetel aladel lumised talved).

Läänemäestikes sõltub temperatuur tugevalt kõrgustest: päevase ja öise, samuti suvise ja talvise temperatuuri vahed võivad olla väga suured. Kõrbetes on kuiv ja suvel väga kuum. USA lõunaregioonides (Californiast Floridani) saab nautida lähistroopilist kliimat – soojad talved ja väga kuumad suved. Enamusel Vaikse ookeani rannikualadest on aastaringselt küllaltki palju vihma.

Taimestik

Looduslik vegetatsioon on mitmekesine ning järgib kliimasoone. Alaskas ja Kanadas on lähispolaarsed alad, kus esineb tundra. Seejärel on tugevalt metsastunud alad parasvöötmealadel, rohumaad keskplatool, sega- ja lehtmetsad USA kaguosas ning USA edelaosas on kõrbetaimestik.

Tabel 1. Piirkonda jäävate riikide pealinnad, rahvaarv, suuremad linnad ning rahaühik

Riik	Pealinn	Rahvaarv	Suuremad linnad	Rahaühik
Bermuda (UK)	Hamilton	62 000		Bermuda dollar
Kanada	Ottawa	33,3 miljonit	Calgary, Edmonton, Montreal, Quebec, Toronto, Vancouver	Kanada dollar
Gröönimaa (Taani)	Nuuk	57 000		Taani kroon

USA	Washington DC	302 miljonit	Atlanta, Boston, Chicago, Dallas, Detroit, Houston, Los Angeles, Miami, Philadelphia, San Fransisco, Seattle jt	USA dollar
------------	---------------	--------------	---	------------

Transport

Kunagi ammu oli asustatud paikade vahel peamiseks ühendusteedeks veeteed: St Lawrence, Suur Järvistu, Mississipi jt.

Esimesed raudteeliinid rajati 1830ndatel aastatel ja need mõjutasid tugevalt arengut keskplatool ja läänes. Kuigi tänapäeval on kõige tähtsamad lennu- ja maanteetransport, on raudteevõrgustik samuti hästi funktsioneeriv

Raudteetransport

Peamine Kanada raudtee ühendab Montreali ja Torontot St. John'i ja Halifax'iga Atlandi ookeani rannikul ning Vancouverit Vaikse ookeani rannikul.

USA-s oli raudtee arendusel tohutu tähtsusega riigi kujunemisel, millest on ainekse saanud mitmed filmid. Tänapäeval on raudtee osatähtsus vähenenud.

Tihedam on raudtee võrgustik USA kirdeosas ja Suure Järvistu ümbruses. USA raudteesüsteemi südameks on Chicago.

Maanteetransport

Kõige tihedam on maanteetransport Atlandi ookeani rannikul, Suure Järvistu ümbruses ja Californias, ka Lõuna-Kanadas.

Alaska Highway ühendab USA sisemaad ja Alaskat läbi Calgary ja Edmontoni.

Joonis 2. Alaska Highway kaart (<http://geography.howstuffworks.com/canada/the-alaska-highway.htm> 2009)

Trans-Canada Highway (7820 km) ühendab St John'i Montreali, Winnipegi, Calgary, Vancouveri ja Victoriaga.

Joonis 3. Trans-Canada Highway kaart (<http://www.transcanadahighway.com> 2009)

Meretransport

Peamised sadamad:

- Vaikne ookean: Vancouver, Seattle, San Fransisco, Los Angeles
- Atlandi ookean: Halifax, Portland, Boston, New York, Philadelphia, Baltimore
- Mehhiko laht: Houston, New Orleans, Tampa
- Suur Järvistu ja St Lawrence: Chicago, Detroit, Cleveland, Montreal
- Mississipi: Memphis, St Louis, Minneapolis

Tähtsamad kruiisisadamad:

- Miami (maailma kruiisipealinn) – peamiseks algussadamaks Kariibi mere saartele ja Lõuna-Ameerikasse suunduvatele kruiisidele (nende kruiiside algussadamateks on ka New York ja Port Everglades)
- Honolulu – Havai osariigi tähtsaim kruiisisadam

- New Orleans – Mississipi kruiiside peamine sadam
- Vancouver, San Fransisco, Los Angeles – kruiisidele Alaskale, Mehhikosse ja Kariibi mere saartele läbi Panama kanali

Lennutransport

Kõigi USA ja Kanada suurlinnade vahel on hea lennuühendus. Väga hea lennuühendus on kõikide kontinentidega.

Kõige tihedam on lennuliiklus Los Angeles-Chicago-New York-Los Angeles kolmnurgas.

Chicago O'Hare on üks maailma kõige suurema reisijate arvuga lennuväljadest maailmas. Kanada kõige reisijaterohkem lennuväli on Toronto International.

Tabel 2. Nimelised lennuväljad ja nende koodtähist

Linn	Koodtähis	Lennuväli	Koodtähis
Edmonton	YEA	International	YEG
Montreal	YMQ	Mirabel	YMX
Toronto	YTO	Pearson Int.	YYZ
Chicago	CHI	O'Hare	ORD
Detroit	DTT	Metropolitan	DTW
Houston	HOU	Intercontinental	IAH
New York	NYC	John F. Kennedy	JFK
New York	NYC	La Guardia	LGA
New York	NYC	Newark	EWR
Washington	WAS	Dulles International	IAD
Washington	WAS	National	DCA

Kõige tuntumad vaatamisväärsused

- Niagara juga – Erie ja Ontario järvede vahel
- Suur Kanjon (Grand Canyon National Park <http://www.nps.gov/archive/grca/photos/index.htm>), *Painted Desert* (Arizona; <http://www.arizona-leisure.com/painted-desert.html>), Kaljumäed (Rocky Mountain National Park <http://rockymountainnationalpark.com/>)
- Washington (sh Capitol Building, Lincolni Memoriaal, Smithsonian Institute)
- Hawaii (rannad, vulkaanid, rahvuspargid; <http://www.gohawaii.com>)
- Disney World (Florida, Orlando), Disney Land (Los Angeles)
- San Fransisco (Golden Gate Bridge, Chinatown, The Cable Cars - <http://www.sfcablecar.com/>)
- Calgary (Great Stampede, The Dinosaur Park)

Kesk-Ameerika turismigeograafia

Üldiseloomustus ja looduslikud regioonid

Kesk-Ameerika asub täielikult põhja poolkeral, kogupindala on 3 miljonit km².

Siia kuuluvad ja vastavalt jaotatakse ka looduslikud regioonid:

- Mehhiko
- Panama maakitsuse riigid (ühendavad Põhja- ja Lõuna-Ameerikat)
- Kariibi mere saared (Kuubast Trinidadini)

Mehhiko

Mehhiko asub Kesk – Ameerikas Vaikse ja Atlandi ookeani vahel. Ta piirneb põhjas Ameerika Ühendriikidega, kagus Belize ja Guatemalaga. Läänepiiriks on Vaikne ookean ning California laht eraldab California poolsaart. Idas on samuti merepiir Mehhiko lahe, Campeche lahe, Kariibi mere ja neid ühendava Yukatani väinaga Yukatani poolsaare juures. Maismaapiiri pikkus on 4353 km, merepiiri pikkus 9330 km. (Maailmakool, <http://www.maailmakool.ee/index.php?id=11595> 2009)

Suurem osa Mehhikost asub nn keskplatool, mida ääristavad Lääne (*Western*) Sierra Madre (Vaikse ookeani poolt) ja Ida (*Eastern*) Sierra Madre (Kaljumäestiku lõunapiir). Sierra Madre mäed on osa põhjast lõunasse kulgevatest Kordiljeeridest. Pealinn Mexico City asub 2300 m kõrgusel merepinnast, millest lõunas asuvad Mehhiko kõrgeimad mäed.

Mõlemale poole mägedest jäävad kitsad tasased rannikumadalikud. Mehhiko kuulsamaid turismisihtkohti on Yukatani poolsaar. Rannikuala on peamiselt madal ning sinna on rajatud mitmeid sadamaid ning populaarseid turismikuurorte (näiteks Cancun, Cozumel, Merida jne).

Tähtsaim jõgi on Rio Grande, mis on piiriks Ameerika Ühendriikide Texase ja New Mexico osariikidega ning Usumacinta, mis on piirijõeks Guatemalaga kaguosas.

Maakitsuse riigid

Kesk-Ameerika on nii kultuuriliselt kui geograafiliselt mitmekesine. Maakitsuse riigid ulatuvad Guatemalast Panamani (Guatemala, Belize, Honduras, San Salvador, Nicaragua, Costa Rica ja Panama).

Regioon on peamiselt mägine, ebakorrapäraste mäeahelikega ning rikas aktiivsete vulkaanide poolest. Välja arvatud rannikualad, mis on tasasemad.

Suurimaks jõeks on Nicaragua jõgi.

Kariibi mere saared

Kariibi mere saared on tuntud ka *The West Indies* nime all. Saared on mägised, vulkaanilised ja esineb maavärinaid. Siiski on need rohkem tuntud valge liivaga troopiliste sihtkohtadena ning on turistide seas väga populaarsed.

Saari võib jaotada nelja peamisse gruppi:

- Bahama saared
- Suured Antillid (Kuuba, Jamaika, Hispaniola, Puerto Rico)
- Väikesed Antillid (Neitsisaartest kuni Lõuna-Ameerika rannikuni)
- Trinidad ja Tobago (loetakse ka Väikeste Antillide hulka kuuluvaiks)

Kesk-Ameerika kliima

Kogu regioonis domineerib troopiline kliima, mis varieerub olenevalt kõrgustest:

- Rannikualadel, maakitsuse riikides ja Kariibi mere saartel on kõrge aastane temperatuur, suviti tugevad vihmajad, iseloomulikud on tugevad troopilised tormid (orkaanid, mai-november), tihedad troopilised metsad
- Mehhiko kliima on väga mitmekesine. Madalamatel ja rannikualadel on kuum ning suur niiskus. Keskplato on aga parasvöötme kliimaga, isegi talvel. Kuiv hooaeg on oktoobrist maini. Mehhiko keskplato on märkimisväärsed erinevused päeva ja öö, suve ja talve temperatuuride vahel, esinevad nii metsad, rohumaad, stepp kui ka kõrbetaimestik (kaktused, agaavid), leidub ka kiltmaad ning džungleid. Ka Mehhikos on juunist novembrini nii Vaikse kui Atlandi ookeani rannikul orkaane.

Maanteetransport

Maakitsuse riikides teevad mäed ja troopilised metsad maanteetranspordi korraldamise keerukaks. Üks peamisi transpordivahendeid on buss.

Põhja- ja Lõuna-Ameerikat ühendavat läbivat maanteed reaalselt ei eksisteeri, kuigi formaalselt on *Inter American Highway* olemas.

Mehhikos on hästi korraldatud bussiliiklus peamiste linnade vahel.

Raudteetransport

Regiooni peamine raudtee ühendab Mexico City't Mexicali, Ciudad Juarez'i ja Nuevo Laredo'ga Mehhikos ja mitmete linnadega USA lõunaosas. Raudteeliinid ühendavad Mexico City't ka Tampico, Veracruz'i, Merida ja Guatemalaga. Mehhikos on suuremate linnade vahel hea rongiühendus.

Maakitsuse riikides on raudteeliinid suhteliselt lühikesed ja opereerivad varieeruvalt.

Peamine liin Kuubas ühendab Havanat Santiago de Cubaga saare idaosas.

Meretransport

Meretransport on oluline ja üks oluline üsna hästi korraldatud transpordiviise. Peamised sadamad on Panama, Tampico, Havana, Kingstone ja San Juan.

Kogu maailma jaoks strateegiliselt olulise tähtsusega ühendustee on Panama kanal ja seda nii kaupade ja reisijate veoks Atlandi ja Vaikse ookeani vahel kui ka liikluseks Aiasiasse ja Austraaliasse.

Lennutransport

Lennutransport on hästi arenenud, seda eriti Mehhikos ja Kariibi mere saartel ning see kasvab aasta-aastalt.

Tähtsamad lennuväljad asuvad Mexico City's ja San Juan'is.

Lennu kestus (mõned näited):

- Mexico City – London: 10 tundi
- Mexico City – Los Angeles: 4 tundi
- Kingstone – London: 8 tundi ja 40 minutit

Turism

Peamised tõmbekohad Kesk-Ameerikas on Mehhiko ja Kariibi mere saared.

Turiste köidavad eelkõige troopiline kliima, head rannad, värvikirev kultuur, aga ka Mehhiko ja Guatemala arheoloogilised paigad, eriti iidne maiade kultuur.

Turismirajatised on üldiselt heal tasemel. Samas on regioonis palju probleeme, mis omavad mõju ka turismi arengule ja arendamisele – vaesus, sotsiaalsed ja poliitilised rahunused, looduskatastroofid jms. Välisministeeriumid hoiatavad ka teatud linnade ja regioonide külastamise eest, mis võivad turistidele olla ohtlikud. Väljavõte Eesti Välisministeeriumi kodulehelt (Eesti Välisministeerium 2009):

Enamus reise Mehhikosse on murevabad. Samas välisministeerium soovib vältida reisimist Tijuana, Ciudad Juarez, Chihuahua ja Culiacani linnadesse ning Oaxaca ja Chipase osariikidesse (kus võib esineda narkogrupeeringute võimuvõitlusi). Soovitatav kasutada kohalikke olusid hästi tundvate turismifirmade teenuseid ja infot. Ettevaatlik peaks olema ka Mehhiko pealinna Mexico D.F.-s, eelkõige tuleks vältida pimedal ajal ringiliikumist. Soovitame säilitada tavapärasest ettevaatlikkust oma isiklike asjade suhtes nii majutuskohdades kui turistide poolt külastatavates rahvarohketes kohtades.

Peamised vaatamisväärsused

- Mexico City ja selle ümbrus
- Asteekide ning maiade kultuur ja arheoloogilised paigad
- Yucatani poolsaar (maiade kultuur, Chichen Itza)
- Acapulco ja Cancun (kuulsad rannad)
- Guatemala – Tikal (maiade varemed – püramiidid, templid, paleed – džunglis)
- Jamaica – Montego Bay kuurordid
- Parvetamine Rio Grande jõel
- Barbados – Batsheba rannad, Bridgetown
- Trinidad ja Tobago – calypso sünnipaik, karnevalid

Lõuna-Ameerika turismigeograafia

Üldiseloomustus

Kontinent kujutab endast hiiglasuurt kolmnurka, mis asub põhjast lõunasse Colombia ja Venetsueela Kariibi mere ranniku ja Argentiina ning Tšiili lõunatipu vahel. Itta jääb Brasiilia Atlandi ookeani rannik ning läände Ecuadori Vaikse ookeani rannik.

Ekvaator läbib Suur-Amazonase basseini (Brasiilia), Colombiat ja Ecuadori.

Üldandmed

- Pindala: 17 840 000 km²
- Rahvaarv: üle 392 000 000
- Kõrgeim koht: Acongagua 6960 m
- Suurim järv: Titicaca 8300 km²
- Pikim jõgi: Amazonas 6437 km
- Suurim saar: Tulemaa

Looduslikud regioonid

Kontinendi võib jaotada (IATA jaotus) neljaks peamiseks looduslikuks regiooniks:

- Vaikse ookeani rannik
- Andide mäeahelik
- Kesktasandik
- Brasiilia kõrgustik

Vaikse ookeani rannik

Siia kuulub peamiselt väga kitsas maariba Columbia põhjaosast Tšiili lõunatipuni (8000 km). See regioon on valdavalt tasane, va Tšiili mäGINE lõunaosa.

Peamised linnad on Guayaquil, Lima, Valparaiso, Santiago de Chile.

Andide mäeahelik

Andid on maailma suurim mäeahelik, mis läbib paralleelselt Vaikse ookeani rannikuga tervet kontinenti. Põhjas ühinevad Andid Kesk-Ameerika ahelikuga, Sierra Madre'ga ja Põhja-Ameerika Kordiljeeridega.

Andid ulatuvad Kariibi mere saartest Cape Hoornini ehk ligi 8500 km. Andid läbivad Venetsueelat, Kolumbiat, Ecuadori, Peruud, Boliiviat, Tšiilit ning Argentiinat. Seejuures on tegemist mitmete Vaikse ookeani rannikuga paralleelselt kulgevate mäeahelikega, mille laius jääb 150 ja 500 km vahele.

Põhja-Andides (Kolumbia, Boliivia) on kuivad platood vaheldumisi hiiglaslike mäeahelikega (tipud 6000 m).

Peamised linnad on Caracas, Bogota, Quito, Cuzco ning La Paz.

Bogota asub 2650 m, Quito 2850 m ja La Paz 3700 m kõrgusel merepinnast - La Paz on maailma kõige kõrgemal asuv pealinn.

Kuulus Titicaca järv Peruu ja Boliivia piiril on kõige kõrgemal asuv laevatatav järv maailmas (3800 m kõrgusel).

Kesktaandik

Lõuna-Ameerika kesktaandik laiub Andidest idasse ja lõunasse. Sellesse regiooni kuuluvad:

- Orinoco jõe bassein Venetsueelas
- Suur-Amazonase bassein (Brasiilias, aga ka Venetsueelas, Kolumbias, Ecuadoris, Peruus ja Boliivias)
- Parana-Paraguai jõgede bassein (Paraguay, Argentiina)
- Argentina pampad (rohtla) ja Patagoonia

Peamised linnad on Manaus, Belem, Asuncion, Buenos Aires ning Montevideo.

Brasiilia kõrgustik

Regioon ulatub Amazonase basseinist lõuna ja ida poole. Tegemist on Brasiilia kõrgeimal järjel oleva regiooniga.

Peamised linnad on Sao Paulo, Rio de Janeiro, Belo Horizonte, Curitiba.

Peamine jõgi on Sao Fransisco.

Lõuna-Ameerika kliima ja taimkate

Aastaajad on vastupidised põhjapoolkerale (suvi on detsembrist märtsini, talv juunist septembrini). Jaanuar on kõige kuumem, juuli kõige külmem kuu. Kontinendi kliimat mõjutab tugevalt Andide mäeahelik, mis on takistuseks sademetele.

Kontinendi põhjaosa on troopilise kliimaga (Kariibi mere ja Kaljukitse pöörjoone vaheline regioon). Kontinendi lõunapoolne osa on sooja subtroopilise kliimaga madalatel

laiuskraadidel (Santiago de Chile, Buenos Aires) ja parasvöetmelise mõõduka kliimaga Tšiili ja Argentiina lõunaosas.

Sama laiuskraadiga piirkondades võivad olla väga suured erinevused sõltuvalt nende asukohast idas või läänes ning nende kõrgusest merepinnast. Põhja-Andide madalamates regioonides, Orinoco basseinis ja Brasiilia kõrgustikul on aastaringselt kõrge temperatuur (va Brasiilia kuiv kirdeosa) ja küllaldaselt sademeid.

Andide kõrgplatool (Kolumbia, Ecuador, Peruu, Boliivia) mõjutab temperatuuri tugevalt kõrgus. Öine temperatuur langeb tunduvalt. Selles regioonis on mõõdukalt või vähe sademeid, taimkatteks peamiselt lühike rohi.

Looduslik taimkate piirkonnas on peamiselt vihmametsad (Amazonase bassein), metsad ja rohumaad (Orinoco bassein ja Brasiilia kõrgustik).

Suur-Amazonase bassein on maailma suurim vihmametsade ala. Kliima on seal kuum ja niiske kõrgete keskmiste temperatuuridega ja tugevate vihasadudega. Enamus piirkonnast on väga hõredalt asustatud.

Kontinendi lõunaosas (Parana-Paraguay bassein) sajab vihma peamiselt soojadel suvekuudel (detsembrist märtsini). Taimkatteks on metsad, rikkalikud rohumaad – pampad (Uruguay), stepid ja okaspuumetsad Andide idajalamil ja kõrbetaimkate Patagoonias.

Vaikse ookeani rannikul eksisteerib lai valik erinevaid kliima- ja taimkatte tüüpe:

- Vihmametsad Kolumbias ja Ecuadoris
- Vahemereline taimkate Santiago de Chile naabruses
- Okaspuumetsad ja tundra Lõuna-Tšiilis
- Tõeline kõrb, kus taimkate praktiliselt puudub, on Peruu ja Põhja-Tšiili rannikul (Atacama kõrb maailma kõige kuivem kõrb, kui Antarktika välja jätta). Kuigi see rannikuriba asub suuresti troopikas, ei ole seal vihasadusid ja seda külma põhjast puhuva Humboli õhuvooluse tõttu.

Transport

Andide mäeahelikud, tihedad ekvatoriaalsed metsad ja suured jõed teevad nii riigisisese kui ka rahvusvahelise transpordi korraldamise erakordselt keerukaks suurel osal kontinendist. Maanteed ja raudteed kopeerivad orgude looduslikku kulgu, seetõttu on teed käänulised ja teekond enamasti aeganõudev.

Paljudes kohtades maanteed ja raudteed puuduvad, seega on väga populaarne lennutransport.

Raudteed

Enamus raudteedest asuvad Brasiilia ja Argentiina enamrahvastatud piirkondades.

The Trans Andean raudteeliin kulgeb La Paz'ist Arica (Tšiili) sadamasse ja teeb sisemaal asuvale Boliiviale kättesaadavaks Vaikse ookeani.

Reisil Limast Huancayo'sse Peruuks tõuseb raudtee 4782 m kõrgusele. Raudteeühendus on olemas ka Guayaquil'i ja Quito (Ecuador) ning Santa Marta Bogota (Kolumbia) vahel.

Maanteed

Maanteed võrgustik on hästi välja arendatud kontinendi industriaalpiirkondades.

Andide riigid on ühendatud *Inter American Highway* kaudu, mis ulatub Caracasest Buenos Aireseni läbi Bogota, Quito, Lima, Santiago de Chile või La Paz'i.

Trans Amazon Highway (pikkus 5000 km) on raskesti läbitav vihmaperioodidel, samas on see oluline ühendustee troopilise ida ja Brasiilia lääneosa vahel.

Peamised sadamad

- Kariibi meri: Barranquilla, Maracaibo, La Guaira (Caracas)
- Vaikne ookean: Guayaquil, Callao (Lima), Arica, Antofagasta, Valparaiso (Santiago de Chile)
- Atlandi ookean: Salvador, Rio de Janeiro, Santos (Sao Paulo), Portu Alegre, Montevideo, Buenos Aires
- Amazonas: Manaus, Belem

Lennutransport

Lennutranspordi kasv on olnud märkimisväärne ning võib öelda, et Lõuna-Ameerika inimesed kuuluvad tõenäoliselt maailmas kõige rohkem lendavate inimeste hulka.

Lennuvõrgustik on hea kogu kontinendi ulatuses, aga ka Põhja- ja Kesk-Ameerikaga ning Euroopaga. Lennuühendus on olemas ka Aafrikaga.

Mõned näited lennu kestvusest:

- Rio de Janeiro - New York: 9 h 30 min
- Rio de Janeiro – Johannesburg: 9 h 50 min
- Buenos Aires – Aucklandi 11 h 40 min

Turism

Lõuna-Ameerikaga seostub:

- Kuulsad Rio de Janeiro supelrannad (Copacabana ja Ipanema)
- Samba ja tango (Buenos Aires), karneval, kirglik muusika
- Kolumbuse-eelse tsivilisatsiooni jäänused
- Hispaania ja Portugali koloniaalarhitektuuri näidised
- Futuristlikud suurlinnad ja indiaanlaste asundused
- Amazonase džunglid, Andide lumised tipud, metsik Patagoonia

Suurlinnades ja kuurortides leidub suurepäraseid turismirajatisi, siiski on nende arv limiteeritud Andides jt kõrvalisemates paikades.

Oluline Lõuna-Ameerikas reisides on see, et tuleb teada riske suurtes kõrgustes reisimisel (Boliivia, Peruu, Ecuador).

Lõuna-Ameerika on piirkond, kus eksisteerivad suured ekstreemsused: rikkus ja vaesus, sõjalised aktsioonid jms, mis on huvipakkuvad turistidele.

Tähtsamaid turismivaatamisväärsusi

- La Paz (Boliivia): maailma kõige kõrgemal asuv pealinn. Indiaani turg, Kuuvalguse org
- Titicaca järv: Peruu ja Boliivia piiril maailma kõige kõrgemal asuv laevatatav järv. Inkade varemed ja Päikesesaar
- Cuzco, iidne Peruu pealinn, Machu Picchu (Peruu) – inkade kadunud linn
- Lihavõttesaar: 3700 km Tšiili rannikust, rahvuspark hiiglaslike kivikujudega
- Galapagose saared: kuuluvad Ecuadorile, unikaalsed taimed ja loomad (kilpkonnad, iguaanid, albatrossid jt)
- Rio de Janeiro: Suhkrupea mägi, Corcovado, Copacabana, Ipanema, karneval, Maracaibo staadion
- Brasiilia: Brazil - uus pealinn alates 1960. aastast. Moodsa arhitektuuri ja linnakujunduse näidis
- Manaus, Amazonase kruiisipealinn, kuulus ooperimaja
- Iguazu kosed (Iguassu): Argentina-Brasiilia piiril, rohkem kui 200 juga

Liis Meeras (Tartu Ülikool), 2009

- Buenos Aires: Tango sünnilinn, Teatro Colon
- Angeli juga Venezuelas

Aafrika turismigeograafia

Üldiseloomustus

Aafrika nimi tuleneb ladinakeelsest sõnast *aprica*, mis tähendab “päikeseline” või kreekakeelsest sõnast *aphrike*, mis tähendab “ilma külmata” (ingl k. “*without cold*”).

Aafrika asub laiuskraadide 37 N (Alžeeria ja Tuneesia rannik) ja 34 N (Kaplinn) vahel. Ida-lääne suunas pikkuskraadide 17 W (Dakar, Senegal) ja 51 E (Somaalia rannik) vahel. Aafrika on ühendatud Aasiaga Siinai poolsaare kaudu ja Euroopaga kitsa Gibraltari väina ning kitsa veepiiriga Tuneesia ja Sitsiilia vahel.

Aafrikat ümbritsevad Vahemeri, Punane meri, India ookean ja Atlandi ookean. Ekvaator läbib kuut Aafrika riiki: Gabon, Kongo, Kongo DV, Uganda, Keenia ja Somaalia. Vähipöörijoon (ehk põhjapöörijoon) läbib Sahara kõrbe, Kaljukitse (ehk lõuna-)pöörijoon Namiibiat, Botswanat, Lõuna-Aafrika Vabariiki, Mosambiiki ja Madagaskarit.

Üldandmed

- Pindala: 30 244 050 km²
- Rahvaarv: 991 000 000 (2009, hinnanguliselt)
- Kõrgeim koht: Kilimanjaro 5895 m
- Suurim järv: Victoria järv 68 000 km²
- Pikim jõgi: Niilus (koos Kageraga) 6671 km
- Suurima jõgikonnaga jõgi: Kongo
- Suurim saar: Madagaskar
- Kontinendi keskmine kõrgus: 300-500 m Sahara regioonis ja 1000-1200 m Ida- ja Lõuna-Aafrikas

Looduslikud regioonid

Kontinendi võib jaotada (IATA järgi) kolmeks peamiseks looduslikuks regiooniks:

- Sahara regioon
- Ekvatoriaalne regioon
- Ida- ja Lõuna-Aafrika kõrgustikud

Peamised kõrgustikud on Atlase mäed Marokos ja Alžeerias; Etioopia kõrgustikud, Ida-Aafrika kõrged vulkaanid ja mäeahelikud (*Great Rift Valley*); Lõuna-Aafrika järsak (Draakonimäed, Kapi mäed).

Sahara regioon

Regioon katab ligi poole kontinendist, ulatudes Vahemerest ja Atlandi ookeanist Punase mereni. Vanasti läbisid seda kuulsad karavaniteed. Sahara regiooni kuuluvad ka mõned mäemassiivid – Ahaggar, Tibesti. Sahara tähendab araabia keeles “kõrbe”.

Sahara on maailma kõige suurem ja tühjem kõrb lõputu liiva, kivide ja kaljudega. Kliimat iseloomustab soe talv (detsember-märts), vihma sajab harva.

Enamus regioonist on taimkatteta (va Maghrebi rannikualad, Niiluse org - Egiptus ja Sudaan), lisaks leidub kõrbeoaase.

Ekvatoriaalne regioon

Algab Guinea lahest, hõlmab Kongo jõgikonda. Kliima on kuum ja niiske, kõrged temperatuurid ja tugevad vihmahood aastaringselt.

Taimkattes on valdavaks troopilised vihmametsad. Tänu niiskusele jäävad sellesse regiooni Aafrika peamised põllumaad.

Ida- ja Lõuna-Aafrika kõrgustikud

Regiooni kliimat mõjutab oluliselt kõrgus. Rannikualad ja madalad piirkonnad on troopilise kliima ja aastaringse kõrge temperatuuriga. Kõrgemalasuivate piirkondade kliima on subtroopilise iseloomuga. Ekvaatori lähedal on aastaringselt suhteliselt konstantne temperatuur, kuid suurematel kõrgustel on suured vahed öise ja päevase temperatuuri vahel. Kaugemal lõunas on hooajalised erinevused: pehme talv juunist septembrini ja soe suvi detsembrist märtsini. Ida- ja keskregioonides on suvekuudel piisavalt vihma, lõunas sajab vihma peamiselt talvel.

Somaalia ja Aafrika edelaosa (Namiibia ja Kalahari kõrb) on väga kuivad, iseloomulikud on troopilised rohumaad ja savann. Etioopia kõrgemal aladel, Keenias ja Suurte järvede piirkonnas kasvavad subtroopilised metsad. Troopilised vihmametsad on laialt levinud idaosa madalamatel aladel. Kõrbetaimkate ja vaene rohukate katavad enamuse Somaaliast ja Edela-Aafrikast (Namiibia, Botswana).

India ookeani saared (Madagaskar, Reunion, Mauritius, Seišellid) on troopilise kliimaga, rohkesti sademeid.

Aafrika kõrbed

Sahara kui maailma suurim kõrb (üle 9 miljoni km²) koosneb mitmest osast: Araabia kõrb (Punase mere ja Niiluse vahel) ja Liibüa kõrb (algab Niiluse teiselt kaldalt). Saharat läbivad iidset karavaniteed ja tänapäeval ka autoteed. Sahara pole mitte igavesti olnud

kõrb – ammusel ajal olid siin rohtlad ja savannid, mis kliima muutudes kuivasid. Tänapäeval Sahara üha laieneb – keskmiselt 6 km aastas.

Liibüa kõrbe mõnes paigas pole aastate kaupa tilkagi sadanud. Mitmed suguharud elavad maa-alustes koopataolistes rajatistes, mis annavad kaitset kõrvetava päikese ja õiste külmade eest.

Kalahari kõrb Lõuna-Aafrikas on üks palavamaid ja metsikumaid paiku kogu maakeral. Siin elavad bušmanid – väikest kasvu Aafrika iidsed asukad, kes on kohanenud eluga kõrbes.

Namibi kõrb asub Aafrika edelarannikul, siin peaaegu puuduvad taimed ja vihma sajab äärmiselt harva. Tuuled toovad siia külma udu Antarktikast ja liivatorme naabruses asuvast Kalahari kõrbest. Namibi kõrbe rannikut kutsutakse Luukererannikuks, sest hoovused ja salakavalad karid on siin hukutanud palju laevu.

Savannid

Savannid asuvad Aafrika keskosas, siin kasvab peamiselt rohttaimestik ja põõsastik. Savannides vahelduvad vihma- ja kuivaperioodid. Kuivaperioodidel rohi närbub ja loomad siirduvad mägedesse. Niiskusperioodil on lopsakas savann täis sebrasid, kaelkirjakuid, elevante ja ninasarvikuid, gepardeid, lõvisid, jaanalinde, raisakotkaid jne.

Savannides elavad rändavad karjakasvatavad suguharud (bantu hõimud).

Vihmametsad

Vihmametsad asuvad ekvaatori lähedal Aafrika kõige soojemates ja niiskemates paikades. Taimekasv on siin ülilopsakas, kõige suuremad on hiiglaslikud lehtpuud, millel ripuvad liaanid. Ka alusmets on liaanidest läbi põimunud. Paljudel puudel on inimesekõrgused maapealsed juured. Vihmametsade lopsaka taimesiku hulka kuuluvad ka kookospalmid, kohvipõõsad ja kakaopuud.

Vihmametsades on rikkalik valik loome, linde, putukaid. Põliselanike onnid on punutud pilliroost ja kaetud banaanilehtedega.

Tänapäeval ähvardab vihmametsi hävimisoht, sest vihmajud uhuvad minema õhukese mullakihi paikades, millelt puud on maha raiutud. Tulemuseks on kõrbestumine.

Transport

Maatranspordi korraldamine on keerukas. Raudteed ja maanteed on sageli isoleeritud ja ühtset süsteemi kontinendil ei eksisteeri. Hästi arenenud sisemine kommunikatsioonivõrgustik on Lõuna-Aafrika Vabariigis.

Lennuühendus on üldiselt hea nii kontinendi siseselt kui Euroopa, Lõuna-Ameerika, Aasia ja Austraaliaga.

Raudteed

Aafrika peamised raudteeliinid:

- Marrakech-Casablanca-Oran-Algiers-Tunis
- Dakar-Bamako
- Lusaka-Dar es Salaam
- Abidjan-Ouagadougou
- Addis Ababa-Djibouti
- Mombasa-Nairobi-Kampala
- Johannesburg-Harare

Maanteed

Kaasaegne maanteevõrgustik on Lõuna-Aafrika Vabariigis. Kõvakattega ilmastikukindlaid maanteed on olemas enamuses riikides, siiski on kaasaegsetest maanteedest puudus paljudes kohtades.

Ambitsioonikat *Trans African Highway* programmi ei ole lähemas tulevikus veel võimalik teostada. Spetsiaalsed meetmed on tarvitusele võetud Sahara ja Kongo metsade läbimiseks.

Meretransport, peamised sadamad

- Atlandi ookean: Tangier, Casablanca, Abidjan, Tema (Ghana), Lagos, Douala, Pointe Noire (Kongo), Boma, Matadi Luanda, Kaplinn
- India ookean: Port Elisabeth, Durban, Maputo, Beira, Dar es Salaam, Mombasa, Djibouti
- Punane meri: Port Sudan, Suez
- Vahemeri: Algiers, Tunis, Tripoli, Alexandria, Port Said

Suessi kanal on olulise tähtsusega ühenduslüli Vahemere ja Punase mere vahel, seda kasutavad väiksemad alused.

Lennutransport

Paljudes piirkondades on lennutransport alles arenemisjärgus. Palju on veel teha lennutranspordi usaldusväärsemaks ja ohutumaks muutmiseks. Paljude Aafrika riikide ja regioonide keerukas poliitiline olukord ja ressursside puudumine on takistanud lennutranspordi arengut.

Hästi on lennutransport korraldatud Aafrika põhjaosas – Maroko, Alžeeria, Tuneesia ja Egiptus, samuti Lõuna-Aafrika Vabariigis. Lennukaugused on suured ja sageli ei toimu lennud regulaarselt nagu teistes maailma piirkondades. Hea on rahvusvaheline lennuühendus Euroopaga, lennuühendus on ka Aasia, Austraalia, Põhja- ja Lõuna-Ameerikaga.

Mõned näited lennureisi kestvusest:

- Kairo – London: 5 h 30 min
- Kairo – New York: 12 h 40 min
- Kairo – Johannesburg: 8 h
- Johannesburg – Sydney: 14 h 40 min

Turism

Aafrika seostub sageli:

- Aafrika tantsude, trummide, maskide ja müstikaga
- Metsiku looduse ja suurte loomadega
- Niiluse oru arheoloogiliste aaretega
- Troopilise kliima ja suurepärase randadega

Turismirajatised on peamistes turismipiirkondades heal tasemel, mujal limiteeritud.

Aafrikas põimuvad erinevad ajastud traditsioonilistest muldseintega külamajadest pilvelõhkujateni. Paikadest, kus veel tänagi elavad traditsioonilised suguharud kaasaegse ja arenenud Aafrika piirkondadeni.

Aafrika probleemideks on haigused, vaesus, alatoitumine, ülerahvastatus, katastroofid, narkootikumid jms. Paljud organisatsioonid ja riigid annavad Aafrika piirkondade humanitaarabi.

Tuntumaid turismivaatamisväärsusi

- Niiluse org: Giza püramiidid, Sfinks, Memphis, Sahara, Luxor, Karnak, Kuningate ja Kuningannade Org, Aswan, Abu Simbel
- Kairo: muuseumid, Tutankhamoni kollektsioon, Niiluse kruuise algus
- Kilimanjaro: Aafrika kõrgeim mägi, populaarne mägimatkajate hulgas
- Victoria juga: Sambia ja Zimbabwe piiril. Üks maailma loodusimedest

- Arvukad rahvuspargid: Kalahari (Namiibia), Kruger, Zululand (LAV), Masai Mara (Keenia) jt
- Rannikukuurordid: tuntumad – Agadir, Tangiers (Maroko), Hammamet, Monastir, Sousse, Djerba (Tuneesia), Cap Skirring (Senegal), Durban (LAV), Malindi (Keenia), Port Sudan (Sudaan)
- Suurepärased kuurordid saartel: Mauritius, Seišellid, Madagaskar

Aasia turismigeograafia

Üldiseloostus

Enamus Aasiast paikneb põhjapoolkeral, lõunapoolkerale jääb vaid osa Indoneesia saarestikust. Põhjas piirneb Põhja-Jäämere, idas Vaikse, lõunas India ookeaniga ning läänes on Suessi kanal piiriks Aafrikaga.

Piir Euroopaga kulgeb üle Vahemere, Egeuse, Marmara ja Musta mere ning kokkuleppeliselt piki Aasovi mere idarannikut, Kuma-Manõtsi nõgu, Kaspia põhjarannikut, Uurali jõge ja Uurali mäestiku idanõlva Kara mereni.

Ekvaator läbib Singapuri lõunaosa. Vähi ehk põhjapööriloon (*The Tropic Cancer*) läbib Saudi-Araabia keskosa, Indiat ja Myanmar'i. Siberi põhjaosa jääb Põhja polaarjoone taha (*The Arctic Circle*).

Üldandmed

- On suurim maailmajagu pindalalt (43 941 mln km²) kui ka rahvaarvult (3 902 000 000)
- Kõrgeim koht: Džomolungma 8846 m
- Madalaim koht: Surnumeri - 417 m allpool merepinda
- Suurim järv: Kaspia meri 371 000 km²
- Pikim jõgi: Jangtse 5526 km
- Suurima jõgikonnaga jõgi: Ob 2 990 000 km²
- Suurim saar: Kalimantan 735 700 km²

Pinnamood

Keskmine kõrgus on ca 950 m (Antarktise järel teise kohal). Allpool merepinda asuvad Surnumeri ja Turfani nõgu (154 m).

Kõrgemad mäeahelikud kulgevad kahe suure vöötmena: lääne-ida suunaline vööde ning kirdesse kulgev vööde.

Lääne-ida suunaline mäeahelike vööde: Suur-Kaukasus, Ees-Aasia kiltmaad piiravad mäestikud, Karakorum, Kunlun, Himaalaja (kõrgeim tipp Džomolungma ehk Mt Everest). Siin asuvad Aasia ja kogu maailma kõrgeimad mäetipud.

Kirdesse kulgev mäeahelike vööde: Tian-Shan, Altai, Sajaanid, Baikalimaa ahelikud, Stanovoi mägismaa, Verhojanski, Tšerski, Kolõma, Tšuktši mäestik. Loodes liitub selle vöötmega Kesk-Siberi kiltmaa

Piki Aasia idaserva kulgevad Korjaki, Kamtšatka, Sihhote-Alini, Mandžuuria-Korea, Lõuna-Hiina ja Annami mäestik. Veelgi idapool Kuriili, Sahhalini, Jaapani ja Riukiu mäestikud.

Kagust piiravad Malaisia saarestiku vulkaanilised mäed. Madalikud hõlmavad üksnes veerandi Aasia pindalast: Lääne-Siberi ja Turaani madalik, Suur-Hiina tasandik, Induse-Gangese madalik, Mesopotaamia.

Aasia – ekstreemumite kontinent

- Kõrgeimad mäed ja suuremad alad allpool merepinda
- On äärmiselt külmi ja sooje paiku
- On väga kuivi ja väga märgasid alasid
- Mõned piirkonnad on ülerahvastatud, samas on piirkondi, kus pole inimesi peaaegu üldse
- Aasias on tärganud maailma suuri tsivilisatsioone ja kultuure, samapalju on neid seal ka kadunud ja hävinud
- Aasia on maailma suurima mõjujõuga religioonide sünnipaigaks
- Mõnedes Aasia piirkondades elavad inimesed allpool igasugust vaesuse piiri, samal ajal on siin maailma progressiivseima arenguga ja tehnoloogiaga riike, kus on kõrge elatustase

Kliima

Aasia territooriumi suurus ja väga keerukas pinnamood põhjustavad kliima erakordse vaheldusrikkuse.

Suures osas Aasias valitseb mandriline kliima, pikal teekonnal Aasia kohale muutub niiske atlantiline õhk mandriliseks, Vaikse ja India ookeani õhumasside jõudmist mandri siseossa takistavad rannikuga rööbitised mäestikud. Ainult arktiline õhk põhjust võib vabalt tungida kaugele Aasia siseossa.

Kõige madalamale langeb temperatuur Kirde-Siberis Verhojanskis ja Oimjakoni nõos (põhjapoolkera külmapoolus, jaanuari keskmine alla – 50 kraadi). Igikelts ulatub kaugemale lõunasse kui ühelgi teisel kontinendil.

Talvel kujundab maismaa tugev jahtumine Sise-Aasias ja Siberis selge külma ilmaga püsiva kõrgrõhuala. Kõrgrõhkkonna äärealadel puhuvad püsivad kuivad tuuled, mistõttu on Ida-Aasia talv külm ja kuiv.

Edela-Aasia vahemerelise kliimaga aladel ja Lõuna-Siberi talviseid ja kevadisi vihmupõhjustavad polaarfrondi madalrõhkkonnad. Suvel valdavad Ees-, Kesk- ja Sise-Aasias troopilised õhumassid, mis põhjustavad kuiva ja kuumat ilma, sademeid on 100-200 mm aastas. Juuli keskmine temperatuur Edela-Aasias on üle 30 kraadi.

Lõuna- ja Ida-Aasia rannikumäestike tuulepealseil nõlvul sajab aastas keskmiselt 2000-3000 mm. Aasia troopilises osas on talvel valdavad mandrilised troopilised, suvel ekvatoriaalsed õhumassid. Ekvaatori kohal püsib aastaringselt ühtlane kõrge temperatuur ja on rikkalikult sademeid. Kõrbepiirkondades domineerib subtroopiline kliima.

Edela-Aasias on kuum ja niiske kliima, kõrgeid temperatuure aastaringselt. Poolsaartel asuvates riikides mõjutavad vihmaseisundid mussoontuuled ja enamasti vihma sajab suvekuudel.

Kambodža, Laos, Malaisia, Singapur, Tai, Indoneesia, Filipiinid, Vietnam – kõigis neis on troopiline kliima tugevate aastaringsete vihmaseisunditega. Tüüpilised on troopilised vihmametsad.

Ida-Hiinas on mõõdukas kliima Jangtsest põhja pool ja subtroopiline kliima jõest lõuna pool. Märkimisväärne osa sademetest on rannikualadel. Hiina sisemaal on kuivad stepid ja kõrbed, kus on vihma väga harva. Jaapani kliimat mõjutavad tugevalt ookeani hoovused.

Sügisel, mussoonide vahetusel, puhkeb Ida-Aasias sageli purustavaid troopilisi keeristorme – taifuune (*typhoons*). Troopilised tormid tekivad peamiselt augustis-septembris ja peamiselt Hiina merel ja Vaikse ookeani põhjaosas. Troopilised tormid tekivad ka India ookeanil, kus neid kutsutakse tsükloniteks (*cyclones*).

Aasia peamised looduslikud regioonid

- Siber ja Kesk-Aasia lääneosa madalik
- Kesk-Aasia mäestikualad
- Lähis-Ida maad (*The Middel East*)
- Kagu-Aasia (*Southeast Asia*)
- Ida-Aasia (*Eastern Asia*)

Siber

Regioon hõlmab kolmandiku Aasia põhjaosast Põhja Jäamerest kuni Venemaa lõunapiirini. Maailma suurim lauskmaa – Lääne-Siberi lauskmaa algab Uurali läänepiirilt ja läheb Jenissei jõest üle Kesk-Siberi platooks, kuhu jääb palju mäeahelikke.

Suurimad jõed piirkonnas on Ob ja selle lisajõgi Irtõš, Jenissei, Leena ning Amuur.

Kesk-Aasia mäestikualad

Hõlmab Venemaad, Afganistani, Hiina lääneosa ja Mongooliat.

Piirkonda jäävad mitmed mäeahelikud: Hindukuš (Afganistan), Karakorum (Põhja-Kašmir), Himaalaja (India, Nepaal, Hiina), Kunlun, Tian Shan, Altai (Hiina, Mongoolia), Pamiir, Tiibeti platoo (nn Maailma katus).

Lisaks jääb piirkonda Gobi kõrb (Mongoolia) ning 154 m allpool merepinda asuv Turfani nõgu.

Lähis-Ida maad

Piirkond hõlmab ala Vahemerest ja Punasest merest Afganistanini. Iseloomulikuks on see, et piirkond on mägine.

Suurimad jõed on Tigris ja Eufrat.

India sub-kontinent

Piirkond hõlmab järgnevaid riike: India, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Bhutan, Sri Lanka. Naaberpiirkonnast on eraldajaks peamiselt Himaalaja ning teised mäed.

Suurimad jõed on Indus, Ganges ja Brahmaputra.

Kagu-Aasia

Kagu-Aasia hõlmab järgnevaid riike: Myanmar (endine Birma), Tai, Kambodža, Laos, Vietnam, Malaisia, Singapur, Indoneesia, Filipiinid.

Põhjaosas laiuvad peamiselt metsaga kaetud mägismaad, lõuna pool suured jõeorud ja deltid.

Hiiglasuur Indoneesia arhipelaag koosneb ligi 14 000 saarest, kuid rohkem kui $\frac{3}{4}$ kogu maismaast kuulub neljale suuremale saarele: Kalimantan, Sumatra, Sulawesi (endine Celebes) ja Java.

Ida-Aasia

Ida-Aasia hõlmab Hiina idaosa, Hong Kongi, Taiwani, Korea poolsaart ning Jaapanit.

Hiina suurimad jõed on Huang He ehk Kollane jõgi, suubub Kollasesse merre; Jangtse, suubub Ida-Hiina merre Shanghai ligidal; Xi Jiang, suubub Lõuna-Hiina merre Guangzhou lähedal. Lõuna-Hiina on suuremalt jaolt mägine.

Hong Kong koosneb Hong Kongi saarest, Kowlooni poolsaarest ja väikesest territooriumist, mida tuntakse New Territory nime all. Taiwan on väga mägine saar. Põhja- ja Lõuna-Korea asuvad Korea poolsaarel.

Jaapan asub peamiselt neljal suurel saarel: Hokkaido, Honshu, Shikoku, Kyushu. Suurem osa Jaapanist on mägine, suhteliselt tasased on Tokyo, Nagoya ja Osaka piirkond. Paljud mäed on vulkaanilised (tuntuim Mount Fuji).

Raudteetransport

Jaapanis, Indias ja Ida-Hiinas on raudteevõrgustik hästi välja arendatud. Kuulus Trans-Siberi raudtee ühendab Moskvat Vladivostoki ja Nahhodkaga, aga ka Ulan Batori, Pekingi ja Pyonyang'iga. Vahemaa Moskva ja Nahhodka vahel on ca 9450 km ja reis kestab 7 päeva.

Indias ühendab raudtee peamisi linnu: Delhi, Calcutta, Mumbai, Chennai jt. Reis Delhist Calcutasse kestab ca 18 tundi ja seda marsruuti teenindab kuulus Rajdhani Ekspress (magamisvagunid, restoran, konditsioneer jt mugavused).

Hiinas ühendab peamine liin Shanghaid Pekingiga põhjas, Guangzhou ja Hong Kongiga läänes. Jaapani super ekspress (Shinkansen) on maailmakuulus kiiruse ja täpsuse poolest.

Maanteed

Parim teedevõrk on Jaapanis, kus on kaasaegsed kiirteed. Lähis-Ida maades ühendab kaasaegne maantee Vahemere rannikut Iraagi ja Pärsia lahe piirkonnaga.

Indias on maanteetransport üldiselt raskendatud ja aeganõudev, samuti enamuses teistes sealse piirkonna riikides.

Meretransport

Aasia peamised sadamad on:

- Vahemeri: Izmir (Türgi), Latakia (Süüria), Beirut (Liibanon), Haifa (Iisrael)
- Punane meri: Aqaba (Jordaania), Jeddah (Saudi-Araabia)
- Pärsi laht: Abadan (Iraan), Basra (Iraak), Kuveit
- India ookean: Aden (Jeemen), Karachi (Pakistan), Mumbai (endine Bombay), Colombo (Sri Lanka), Chennai (India), Calcutta, Chitagon (Bangladesh)
- Lõuna-Aasia: Yangon, George Town (Penang), Kelang (Kuala Lumpur sadam), Singapore, Jakarta, Bangkok, Ho Shi Min City, Hai Phong, Manila, Cebu
- Ida-Aasia: Hongkong, Macao, Guanzhou, Shanghai, Tianjin, Dalian, Pyonyang, Pusan, Vladivostok, Nahhodka, Kobe, Osaka, Yokohama, Tokyo

Kontinendi peamiseks kruiisadamaks on Hong Kong.

Lennutransport

Rahvusvahelised lennuliinid on väga hästi välja arendatud peaaegu kõigi regioonis asuvate riikide vahel, samuti ühenduse pidamisel Euroopa, Lähis-Ida ja Austraalia vahel.

Tihe riigisisene lennuliinide võrgustik on Jaapanis, Indias, Tais, Filipiinidel, Malaisias, Pakistanis, Indoneesias, Venemaal, Saudi-Araabias, Türgis jm.

Mõned näited lennureisi kestvuse kohta:

- Mumbai-London 10 tundi
- Tokyo-LA 9 tundi 40 min
- Shanghai-Tokyo 2 t 40 min

Turism

Aasia on suur ja erinevate võimalustega kontinent, kontrastide kontinent. Siin on tohutult erinevaid maastikke, kliimat, inimesi, keeli, kultuure ja religioone.

Siin sündisid suured tsivilisatsioonid juba sel ajal, kui Euroopa inimesed tegelesid alles jahipidamisega.

Aasia lugematute atraktsioonide hulka kuuluvad Himaalaja mäed, kõrbed, vihmametsad, suurte impeeriumide aegsed varemed, India uhkus Taj Mahal, troopiline Indoneesia, Filipiinide võlu jne.

Peamised turistide huviobjektid

- Taj Mahal – marmorpalee Agars, India
- Petra – punasesse kaljusse ehitatud iidne linn Jordaania Ammani lähistel
- Khmeeride varemed – tuntuimad Angkor Wat ja Angkor Thom Kambodžas
- Püha Maa – Iisrael
- Keelatud linn – Peking, Hiina
- Rannakuurordid – Iisrael, Jordaania, Malaisia, Filipiinid, Tai, Sri Lanka, Türgi, Araabia Ühendemiraadid jm
- Himaalaja – kaunid mäestikud maailma kõrgeimate mägedega, sh Mt Everest, mägironimine ja matkamine
- Jaapan – templid, kabuki draama, sumomaadlus, vulkaaniline Fuji mägi
- Aasia maitsvad ja eksootilised road

- Odavad ostukohad

Austraalia ja Okeania turismigeograafia

Üldiseloostus

Siia kuuluvad Austraalia kontinent (koos Tasmaaniaga), suured saared Uus-Guinea ja Uus-Meremaa, samuti arvukalt väiksemaid saari ja saarte gruppe Vaikses ookeanis.

Regioon asub tervikuna lõunapoolkeral ekvaatori ja Uus-Meremaa Lõunasaare vahel. Lääne-ida suunas asub regioon Austraalia lääneranniku ja Prantsuse Polüneesia saarte vahel. Kuupäevajoon läbib Vaikset ookeani.

Üldandmed

- Pindala: 8 951 000 km²
- Rahvaarv: 34 000 000
- Kõrgeim koht: Jaya 5030 m
- Suurim järv: Eyre järv 15 000 km²
- Pikim jõgi: Darling 2740 km
- Suurima jõgikonnaga jõgi: Murray 1 160 000 km²
- Suurim saar: Uus-Guinea 771 600 km²

Looduslikud regioonid

Austraalia hiiglasuur lääneplatoo ulatub kuni 2000 km läänerannikust sisemaale, hõlmab poole kontinendist, keskmine kõrgus 300-600 m.

Austraalia keskiirkonna madalik ulatub lääneplatoost idakõrgustikeni. Sisejõed kuivad ja ei oma väljapääsu merele, suurim jõgi Murray suubub Adelaide lähedal India ookeani.

Idaosa kõrgustikud koosnevad madalate mägede pikast ahelast (*The Great Dividing Range*), kõrgeim on Mount Kosciusko Austraalia Alpides Canberrast lõunas (2228 m).

Mägine Tasmaania on geoloogiliselt idaosa kõrgustike pikendus.

Suur Vallrahu (*The Great Barrier Reef*) on pikk korallkari (200 km) madalike ja saarekestega.

Vaikse ookeani saarte hulgas on suurim Uus-Guinea (jagavad Indoneesia ja Papua Uus-Guinea) ja see on Gröönimaa järel suuruselt maailma teine saar.

Uus-Meremaa koosneb Põhja- ja Lõunasaarest. Need saared on peamiselt mägised ja neil asuvad kõrged vulkaanid. Uus-Meremaa Lõunasaarel asuvad Lõuna-Alpid (Mount Cook 3674 m), mis on aastaringselt lumiste tippudega. Lõunasaare idaküljel asub kuulus Canterbury tasandik suurte põllumaade ja lambakarjadega.

Vaikse ookeani saarte piirkonda jääb tuhandeid keskmise suurusega ja väikesi saari: New-Caledonia, Fidži, Vanuatu, Salomoni saared jt. Paljud saared on vulkaanilised või kujutavad endast korallatolle.

Kliima ja taimkate

Austraalia on kõikidest kontinentidest kõige kuivem.

Uus-Guinea saar ja Austraalia põhjaosa asuvad kuuma troopilise kliima regioonis, kus on aastaringselt kõrge keskmine temperatuur. Kesk-Austraalias, ida- ja lõunaregioonides on soe subtroopiline kliima. Talvekuud juunist septembrini on tavaliselt soojad põhjas ja jahedad lõunas. Suvekuud detsembrist märtsini on kuumad rannikualadel ja väga kuumad sisemaal.

Austraalia edelaosa (Perth'i ümbrus) on subtroopilise kliimaga, mõõdukate vihmasadudega peamiselt talvel. Põhja- ja idarannikul on tugevad vihmajad peamiselt suvel. Sisemaal ja osaliselt ka kontinendi lääneosas on väga kuiv, sademeid on vähe või üldse mitte.

Uus-Meremaa kuulub peamiselt mõõduka kliima tsooni, kus on jahedad talved ja soojad suvekuud. Mõlemal saarel on aastaringselt palju sademeid.

Vaikse ookeani saartel saab aastaringselt nautida troopilist kliimat.

Mangroovipuud, vihmametsad ja troopilised rohumaad on peamiseks taimkatteks regiooni põhjaosa troopilises tsoonis. Austraalia sisemaal on hiiglasuured liivakõrbed. Rohumaad ja vahemereline taimkate on peamiselt edelas ja loodes.

Vaikse ookeani saartel on aastaringselt palju sademeid ning seetõttu on troopiline taimestik rikkalikult kasvav. Kookospalmid kasvavad igal pool ja on nende saarte sümboliks

Transport

Maanteed võrgustik on Austraalias ja Uus-Meremaal hästi välja arendatud, eriti Austraalia kaguosas. *The Stuart Highway* kulgeb põhjast lõunasse – Darwinist Adelaide'i.

Meretransport on hästi arenenud, seda ka Vaikse ookeani saarte vahel.

Rahvusvaheline lennuühendus on suurepärase Euroopa, Põhja-Ameerika ja Aasiaga, ebaregulaarsem Aafrika ja Lõuna-Ameerikaga.

Turism

Piirkond pakub märkimisväärset arvu atraktsioone:

- Austraalia kaasaegsed suurlinnad, rikas põllumajandus, unikaalne fauna, rohukõrbed, supelrannad, korallrahud, muljetavaldavad mäeahelikud ja troopilised džunglid
- Uus-Meremaa suurepärased maastikud, mäed, liustikud, fjordid
- Vaikse ookeani saared pakuvad liivarandu, palme, laguune, korallkarisid, lillerikkust

Paljudes kohtades on probleemiks ülerahvastatus, töötus, alatoitus, vaesus jms.

Peamised turismivaatamisväärsused

- Sydney – atraktiivne moodne linn, ooperimaja, sadam, kuulus Bondi Beach ja maalilised Sinised mäed, kanguru ja koala farmid
- Melbourne – palju parke, looduskaitsealasid, öine pingviinide paraad Philipi saartel, Victoria kunstikeskus
- Kuldne rannik Brisbane ümbruses – head supelrannad ja majutustingimused
- Suur Vallrahu – 2000 km korallsaarekesi ja –aedu, rikas merefauna, rannad kuurordid
- Uus-Meremaa Põhjasaar – moodne Auckland, turismikeskus Rotorua, kuumaveeallikad, geisrid, mudavannid, kraatrid, maoori külad ja kultuur, mitmed rahvuspargid, veesport, golf jne
- Uus-Meremaa Lõunasaar – Fjordlandi rahvuspark, vapustavad mäestikuvaated, järved, liustikud, fjordid, joad, matkamine, suusatamine (maailmakuulus suusapiirkond), Mount Cook, meeldiv inglise stiilis linn Christchurch, Avon'i jõgi jms
- Vaikse ookeani saared – legendaarsed troopilised saared, atollid, vulkaanid, rikkalik taimestik, kookospalmid, lilled, sinised laguunid, rikkalik kultuur, rahvariided, traditsioonid
- Tohutult tegevusi: ujumine, kalapüük, purjetamine, sukeldumine, snorgeldamine, veesuusatamine, golf, matkamine, ookeanikruisid jne